

A KOVPAK-PARTIZÁNC SOPORT PORTYÁJA A KÁRPÁTOKBAN

(1943. július 15.—augusztus 6.)

Dr. Gazsi József

„Ezek az emberek egyre csak mennek, mennek... Már két év óta nincs tető, hajlék a fejük fölött. Egyre csak mennek előre. Vajon kik ezek az emberek?...”

Rudnyev osztálykomisszár naplójából.

A Horthy-hadsereg Vezérkari Főnökségének 4. osztálya 1942 áprilisában több tanulmányban foglalta össze a Szovjetunió ellen folyó háború első 10 hónapjának tapasztalatait. Az egyik feldolgozás a partizánokkal folytatott harcok tanulságait elemzi. A munka bevezető részében a következők olvashatók: „A szovjet ellen vívott harc a hadviselés egy különleges eszközével ismertetett meg közelebbről bennünket: a »partizán« mozgalommal. ... Meglepő volt a fanatikus halálmegvetés és szívósság, amellyel eme harcmodor keretén belül az orosz népnél találkoztunk, és megdöbbentett bennünket az az óriási méret, amelyben az oroszok ezt az eljárást alkalmazták.”¹

Úgy gondolom, hogy ezek a szavak, bár szerzői nem dicséretnek szánták, mégis sokatmondóak. A horthysta hadvezetés a háború első hónapjai után kénytelen volt tudomásul venni, hogy a könnyűnek vélt ukrainai megszálló feladat valójában véres, szakadatlan harcok sokaságából áll. A Szovjetunió területén nem volt különbség hátországi és arcvonal-szolgálat között. A leigázott területek lakossága kíméletlen harcra, népi partizánháborúra kelt a fasiszták képviselte „új rend”-del szembe. Az előbb idézett írás is kénytelen beismerni, hogy a „partizánmozgalom immár népmozgalom jellegét öltötte”.

A háború alatt a magyar honvédek közül igen sokan szolgáltak a Keleti Megszálló Csoport alárendeltségében a brjanszki körzetben. Ez a Dunántúl nagyságú, erdős, mocsaras, vizekben gazdag, nehezen járható terület az ukrán partizánmozgalom legfontosabb bázisa volt. 1942 nyarán már 72 partizánosztág és 90 csoport működött ezen a részen. A partizánegységeket a brjanszki erdő partizántörzse irányította.²

¹ A folyó háború tapasztalatainak ismertetése. 10. füzet. Attila Nyomda R. T., Budapest. 5. o.

² *Gyeborin*: A második világháború. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1961. 304. o.

Az itt tevékenykedő osztagok egyikét Kovpak,³ a putyivli tanács 55 éves elnöke vezette. Politikai biztosa Rudnyev, a Vörös Hadsereg egykori határőrtisztje volt. A háború vihara 1941. szeptember 10-én érte el Putyivl városkát. Kovpak és 40 embere ekkor az erdőbe vonult, s megkezdték a harcot a fasiszták ellen.

A csoport lassan összeforrott, kiegészült, az emberek megtanulták a partizánháború harcéljárásait. Nem kis része volt ebben a csavaros eszű Kovpaknak, aki saját józan logikáját követve próbálta kiokoskodni és megvalósítani a kis létszámú csoportokkal, nagy erejű fasiszta alakulatok elleni háterszági népi háború taktikáját.

A brjanszki erdőbe küldött német és magyar csapatok nemegyszer szenvedtek súlyos vereséget a szovjet partizánoktól. Kovpak harcosai 1942 augusztusáig 20 kisebb-nagyobb csatát vívtak és az ellenségnek mintegy 4000 fő veszteséget okoztak. Az egykori kis csoport egy év alatt 1300 fős osztaggá növekedett.⁴

1942. július 17-én a németek megkezdték a Sztálingrád (Volográd) elfoglalásáért indított hadműveletet. Ebben a kritikus időszakban a Vörös Hadsereg parancsnoksága több brjanszki partizánosportot utasított, hogy vonuljon az ellenség mögöttes területeire, a Dnyeper folyó mentére, és ott kezdjen harcot. „A parancsban... közölték, hogy ezek a jobbpárti ukrainai kerületek, szétágazó vasúti és országút-hálózatokkal, a folyók sok átkelőhelyével jelenleg a legfontosabb stratégiai utak. Fő feladatunk az, hogy ezeken az utakon, amelyeken Németországból csapatokat és hadianyagot szállítanak a Volgához és a Kaukázus előhegységéhez, romboló tevékenységet folytassunk.” — írja visszaemlékezésében Kovpak, akit a portya előtt vezérőrnaggyá léptettek elő.⁵

1942. október 25-én, a Volográdban tomboló csata napjaiban indult el Kovpak osztaga nyugat felé. Nem tartom feladatommak, hogy a nagy vállalkozás részleteiről is beszámoljak. Röviden azonban meg kell emlékezni róla, mert ez a Kárpátok felé való menetelés első szakasza volt.

Az osztag Sztaraja Gutából, a „partizánfővárosból” kiindulva dél felé hagyta el a brjanszki erdő területét, majd nyugatnak fordulva átkelt a Gyeszna, Dnyeper és Pripjaty folyókon. Az ezután következő 6 hónapban nagyjából a Mozir—Pinszk—Rovno—Zsitomir—Mozir négyszög oldalai mentén tevékenykedett. Hatalmas hurokszerű útvonalat írt le, majd visszatért a pripjatyai átkelés körzetébe, Mozir vidékére.⁶

Kovpak osztaga 1942. októbertől 1943 májusáig — a kitérőket, kerülőket is beleszámítva — 6400 kilométeres utat tett meg az ellenség hátában. Eközben megsemmisített 14 vasúti és 28 közúti hidat, kisiklatott 14 katonai szerelvényt, elsüllyesztett 15 folyami hajót, szétrombolt 6 vasúti állomást, 7 telefon- és távíróközpontot és megsemmisített 6000 fasisztát.⁷

A partizánosport rövid pihenő után újabb feladatot kapott. Az Ukrán Kommunista Párt Központi Bizottsága azzal bízta meg, hogy vonuljon a Kárpátok lábainál fekvő Drohobicsba, s itt semmisítse meg a németek hegyi olajtelepeit.⁸ A feladat nem volt könnyű, hiszen az elérendő

³ Kovpak életrajzát lásd: Nagy Szovjet Enciklopédia. 21. köt. 513. o.

⁴ Kovpak: A brjanszki erdőtől a Kárpátokig. Új Magyar Könyvkiadó, Budapest, 1951. 92. o.

⁵ Uo. 100. o.

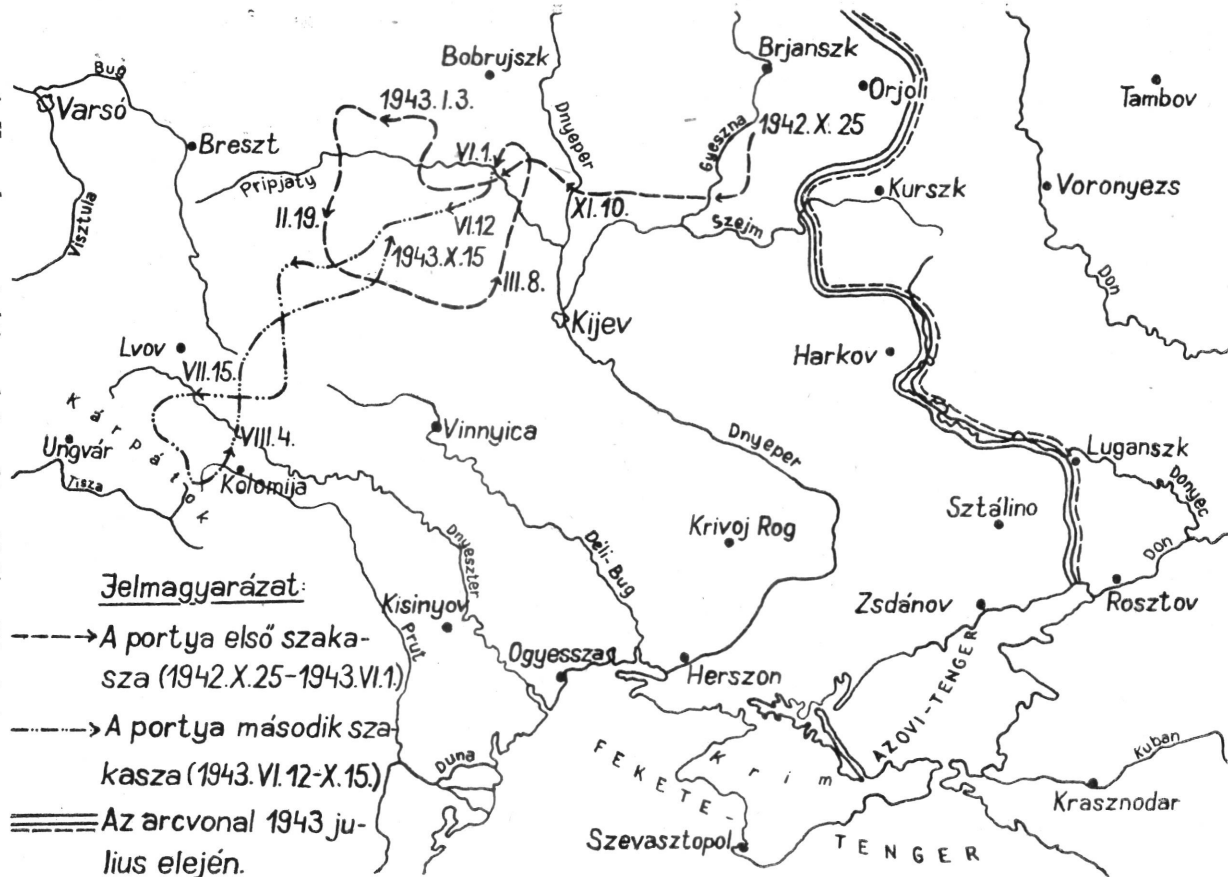
⁶ История великой отечественной войны. Военное издательство, Москва, 1961. 456. o. 18. térkép.

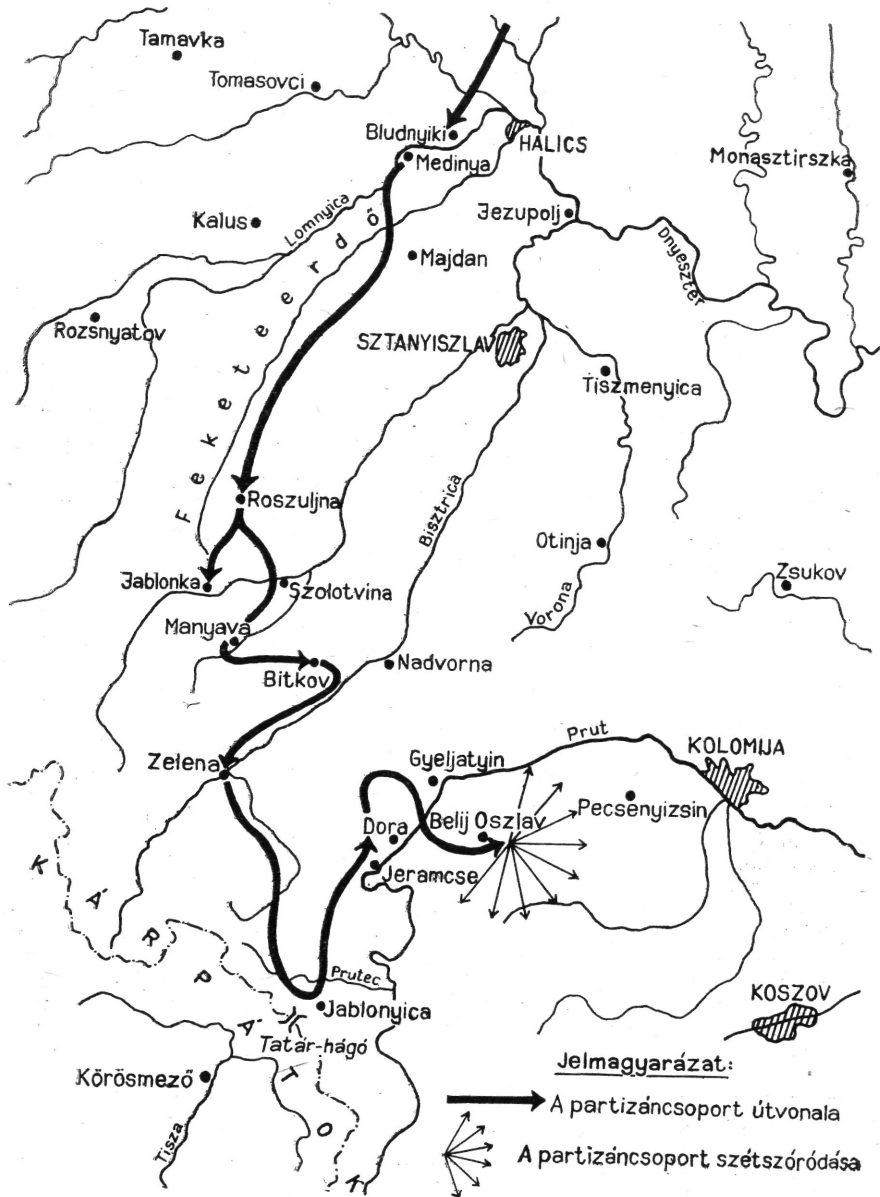
⁷ Kovpak: i. m. 131—132. o.

⁸ Uo. 132. o.

Kovpak, a legendás hírű partizántábornok

A Kovpak-csoport portyája a Kárpátokban

cél légvonalban is 500 km távolságra volt tőle. Útközben folyókon, 9 nagyforgalmú vasútvonalon kellett átkelnie és több erős helyőrséggel ellátott város közelében kellett elvonulnia. Nehezítette a feladat megoldását, hogy az útvonalul kiszemelt galíciai rész még teljesen ismeretlen volt számára, s ezen a vidéken korábban nem volt számottevő partizántevékenység sem.

A brjanszki partizánok június 12-én indultak útnak. Mozirtól kiindulva Rovno fölé értek, majd innen délnek fordultak Tarnopol felé. Innen egyenesen Drohobics felé vették az irányt. Útközben 12 vasúti szerelvényt és 13 hidat robbantottak fel.⁹

A Kárpátok felé vonuló partizánok 1943. július 15-én az ősi Halics fölött egy huszárós lovasrohammal birtokba vették a Dnyeszteren átvezető hidat. Ezzel a fegyvertényvel kezdődik meg annak a 22 hősi napnak leírása, amely tanulmányom tárgyául szolgált.

1736 partizán, 2 db 75 mm-es hegyiágyú, több mint 300 málhás szekér és 5 db 45 mm-es páncéltörőágyú vonult át a folyó túlsó partjára. A csoport fegyverzetéhez tartozott még 32 páncéltörő puská, 10 aknavető, 42 gránátvető, 200 géppuska és 470 géppisztoly. Az elszánt partizánosztag tehát a körülményekhez képest kiválóan fel volt fegyverezve és félelmetes tűzerőt képviselt.¹⁰ Ezzel az erővel szembe — mint ahogyan azt a partizánfelderítők később tisztázták — a harcok teljes időtartamát figyelembe véve, a németek és magyarok a következő alakulatokat sorakoztatták fel: a 4., 6., 21., 13., 16., 24., 32., 26. SS örezredek, a lengyelországi és galíciai megszálló alakulatok állományából, a 273. német hegyivadász ezredet, a „Galícia” elnevezésű SS hadosztály egyes részeit, az egyetlen magyar hegyi dandárt, a német és magyar határvédelem alakulatait. A csoportosítás összlétszáma hozzávetőlegesen 26 000 főt tett ki.¹¹

Az élőrők aránya 1:15-höz volt. Bár a németek nem tudatosan hozták létre ezt az arányt — nem ismerték ugyanis a partizánok létszámát —, de mégis érdekes, hogy pontosan megfelelt annak a mérlegnek, amely az amerikai katonai szakemberek szerint optimálisan szükséges a partizán és gerilla harcosok leküzdéséhez.

A Dnyeszteren átkelt partizánok Medinya és Bludnyiki falvak között a Lomnyicán újra erőszakos átkelést hajtottak végre. A mintegy 8 km hosszú menetoszlop ezután a hegyek felé fordult, míg csak el nem érte a kalus—sztanyiszlavi műutat. Rövid ideig ezen haladt, majd behatolt a biztos menedéket nyújtó Fekete-erdőbe, a Csornij ljeszbe, ahol végre kipihenhetette magát a több száz kilométeres menet után.¹²

Kovpak partizánjai a Fekete-erdőben Roszuljna irányába folytatták az előnyomulást. Úttalan, nehéz hegyi terepen, ember és állat erejét felőrölő hallatlan nehézségek között nyomultak előre. Felderítőik minden irányba kirajzva tapogatták az ellenség erejét, ismerkedtek a tereppel, hozták a híreket. A Kovpak-osztag eddigi sikereit kiváló felderítésének köszönhette. Értesülései révén mindig ki tudott térni a számára hátrányos harc helyzetek elől, s mindig le tudott csapni, ha sikerre nyílt kilátás.

Nyilván ilyen felderítő csoport volt az is, amelyik július 19-én este a Roszulnja alatt levő főerőktől mintegy 50 km-re eltávolodva, a Ploszka

⁹ Uo. 135. o.

¹⁰ *Versigora*: Nyugati portya. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1962. 10. o.

¹¹ Uo. 12. o.

¹² A kárpáti portya eseményeinek és útvonalának tisztázásához *Versigora*: Tiszta lelkiismeretű emberek (Új Magyar Könyvkiadó, Budapest, 1953.) című kétkötetes könyvét vettem igénybe. A rendelkezésemre álló magyar iratanyagot csakis ezekkel való összevetés után tudtam eredményesen felhasználni.

1355 magassági pont közelében — a magyar határtól 3 km-re — rajta-
ütött a németeken. A megrémült fasiszták elhagyták helyüket, s a klau-
sura-dovzsinaí magyar őrsre futottak. Jellemző, hogy a 8. honvéd kerület
annyira hihetetlennek találta a partizánok feltűnését a Kárpátokban, hogy
utasításaiban szüntelenül ejtőernyősökről beszél. Ez a hiedelem mind
a németek, mind a magyarok körében általános volt.¹³

Ezzel egyidejűleg elmenekült a rafajlovai és pantyri német határ-
őrség is. „Azzal jöttek át, hogy őket nagy partizánerők szorongatták.
Valószínűtlenül nagy számokat mondtak a Rafajlova és környékén tábo-
rozó és fosztogató bandákról...¹⁴ A Pantyr hágónál átjött emberek nem
mertek visszatérni. A rafajlovai német őrsből „csak a parancsnok maradt
vissza. Legénység a járőreinkkel átjött, mert bizonytalanságban érezte ma-
gát” — jelentette a munkácsi állomásparancsnok a vezérkar I. osztálya-
hoz.¹⁵

1943. július 25-én a Tatár-hágó előtt levő németek közölték, hogy
szomszédjukat a partizánok megtámadták, s az ő laktanyájukat is lövik.
Jelentették, hogy visszavonulnak a hágóra. A segítségükre siető magyar
járőrök „a szétszéledt német őrsöt összeszedték és visszavezették” ör-
helyére. A lefolyt vizsgálat megállapította, hogy valójában nem is tüzel-
tek rájuk, csupán néhány gyanús alakot láttak, s attól szállt inukba a
bátorság.¹⁶ Ez a kis eset is példázza, hogy a partizánok híre megelőzte
jövételüket.

A határmenti magyar alakulatok parancsnokai nem hitték el a par-
tizánok nagy számáról terjesztett mendemondát. Bata ezredes, aki a ké-
sőbbi harcokat vezette, azt mondta, hogy „az ellenségről terjesztett hírek
túlzottak. A határőrizetre rendelt német egységek, kis létszámuk miatt,
részen elvesztették a szívüket.” Szerinte a partizánokkal tartó lakosság
örömeiben, a másik rész pedig félelmében terjeszti tovább a nagy lét-
számról szóló álhíreket.¹⁷

A megrémült, menekülő németek arról beszéltek, hogy Kolomia és
Sztanyiszlav között 3000—4000 partizán tűnt fel. Szerintük ezek a hegyi
lakosságból verődtek össze. Ezt a nagy létszámú csoportosítást a koráb-
ban mondott „ejtőernyősök érkeztek” mesével már nem lehetett meg-
magyarázni. Az új elképzelés szerint tehát a partizánok a vidék lakossá-
gából szerveződtek, s ehhez csatlakoztak a már említett ejtőernyősök.
Július 22-én a kassai csendőr kerület már 3000—4000 főnyi ukrán parti-
zánról beszélt, akik „kevés ejtőernyőssel” vannak megerősítve. Szerinte
ezek az erők Sztanyiszlav, Gyeljatin, Kolomija területén tartózkodnak,
holott valójában ezek ettől a háromszögtől balra táboroztak.¹⁸ A magyar
szervek tehát mind az erőviszonyokat, mind a helyet illetően tévesen vol-
tak tájékozódva.

Valamivel pontosabb volt az a szám, amelyet 8. honvéd kerület jü-

¹³ HIL VKF 1943. július 21. Eln. 1. oszt. 5451. A 8. honv. ker. jelentése a VKF-
hez. Július hó 19-én este partizántámadás érte a conkói német őrsöt is, amely
ugyancsak magyar területre vonult vissza.

A tanulmányomban felhasznált VKF iratok a VKF 1943. évi Eln. 1. osztálya-
nak anyagából valók. A jelentések a VKF-hez íródtak. A továbbiakban ezeket
az adatokat csak eltérés esetén tüntetem fel.

¹⁴ A magyar katonai vezetés ilyen lealacsonyító szavakkal is lejáratni igye-
kezett a partizánmozgalmat.

¹⁵ HIL VKF július 27. 5501. A munkácsi állomásparancsnok (a továbbiakban:
— ápk. —) jelentése.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

¹⁸ HIL HM 1943. július 22. Eln. 20. oszt. 114546. A kassai csendőr kerület jelen-
tése a HM-hez.

lius 22-én délután a sztanyiszlavi német parancsnokságtól kapott. Ezek közölték velük, hogy Rafajlova körzetében mintegy 1000 partizán gyülekezik.¹⁹ Másnapra a magyarok már 1000—1500-ra becsülték a Kárpátok előterében harcoló partizánok számát. Ez az adat már nagyjából megközelítette a valóságot.²⁰ Mindezek ellenére a későbbi jelentések is sokszor tartalmaznak teljesen irreális adatokat.

Nehezítette a helyzet tisztázását, hogy a később elfogott partizánok is 3000 harcosról beszéltek, s így alaposan félrevezették ellenfeleiket.²¹ Tényként fogadjatjuk el, hogy a fasisztáknak végső soron nem sikerült tisztázni a partizánok pontos létszámát, s így a róluk keringő hírek eleve megsokszorozták számukat.

A légi és földi felderítés, a foglyok vallomásai és a lakosságtól kapott értesülések nyomán a következő hiteles vagy nem hiteles adatokat derítették még ki Kovpak partizánjairól:

- Állítólag a brjanszki erdőből jönnek.
- Német, magyar, szovjet katonai és ukrán polgári ruhát viselnek.
- 900 lovas van velük.
- A vonat 250 járműből áll.
- Fegyverzetükhöz 6 db kisméretű páncéltörőágyú is tartozik.
- 2 db 7 cm-es tarackkal rendelkeznek.
- Sok kisebb-nagyobb aknavető, gránátvető is van náluk.
- 60 db géppuskával, 300 golyósóróval rendelkeznek.
- Minden második embernél géppisztoly van. A kocsin szállított készlettel együtt 2000 ilyen fegyverük lehet.²²

Az egyik jelentés a felderítés adatai alapján a következőket közli még a csoportról. „A géppuska és golyósórókezelők géppisztollyal felszerelve. Elöl ment a lovasszázad, mely az oldalbiztosítást is végezte. Utána a gyalogság az országos járművekkel, ezeket követte a tüzérség, utána az esetleg harácsolók, a harácsolót állatállomány, azután rendszert az 1 századból álló utóvéd. Ezen partizán csoportnak egy harmad része szovjet katonákból áll, a többiek kényszer miatt hozzácsatlakozott ukránok.”²³

Ezek voltak tehát az első értesülések, amelyek Kovpak osztagáról a horthysta vezérkarhoz befutottak. A jelentéseknek nem tulajdonítottak különösebb fontosságot, mert úgy tudták, hogy a partizánoknak nincs támadó szándékuk, nem saját terveik alapján vonulnak dél felé, hanem 2 német zászlóalj, határőr alakulatok és egy kisebb páncélos csoport szorítja őket a magyar—román határ irányába. Megnyugtatta őket az is, hogy a főerők ekkor (július 19-én) még 40 km-re, Roszuljna alatt álltak. Közöttük pedig ott feküdt a Kárpátok irdatlan rengetege. A biztonság kedvéért első intézkedésként elrendelték az együtt tartást a 3. határvadász és a 3. hegyi zászlóaljnál. Két nappal később pedig megerősítették a határőrsöket és nyomozókat vezényeltek a határvidékre. Nagyobb és je-

¹⁹ HIL VKF július 22. 5458. A 8. honv. ker. jelentése.

²⁰ HIL HM 1943. július 23. Eln. 20. oszt. 114546. A HM hírközpont jelentése a 20. oszt.-nak.

²¹ HIL VKF július 27. 5501/1. A munkácsi ápk. jelentése.

²² HIL VKF július 22. 5458. A 2. honv. ker. jelentése és július 27. 5501/1. A munkácsi ápk. jelentése, valamint az augusztus 9. 5641. Ekkor még csupán ennyit tudtak meg a német és magyar felderítők. Részletesebb adatok csak a csoport felszámolása után készült összefoglaló jelentésbe kerültek be.

²³ HIL VKF július 27. 5501/1. A munkácsi ápk. jelentése. A horthysta katonai vezetők sohasem tudták megérteni a partizán hadviselés lényegét. Ez a kizárólag az önkéntesek alkalmazását engedi meg.

lentősebb biztonsági intézkedéseket azonban ekkor még nem fogantósítottak.²⁴

A partizánok július 20-án éjjel Roszuljnat bekerítve szétverték a 4. SS ezredet és tovább vonultak Szolotvináig. Ezen a részen feküdt a németek kárpáti olajtelepeinek néhány fontos telepe és üzeme. A szolotvinai, bitkovi, jablonkai olajmezők termelése nem volt ugyan nagyon jelentős, de kiváló minőségű anyag került itt ki a föld mélyéből. A partizánok robbantókülönítményei rajtaütöttek az olajkutakon, vezetékeken, tartályokon, finomítókon és más üzemeken, s hamarosan vörös tüzek fénye világította meg a kárpáti éjszakákat. Egy partizánzászlóalj módszeres pusztítással lerombolta a jablonkai olajtelepet. Felrobbantott többek között egy 750 t finomított olajat tartalmazó tartályt is. Az égő olaj füstje 30—40 km-re, Sztanyiszlavig és Kolomijáig látszott. A Kovpak-csoport július 19-től 24-ig 41 olajkutát, 13 üzemanyagraktárt, 3 finomítót és 1 ozakerít üzemét robbantott fel.²⁵ Az olajtelepek elpusztításáról Budapesten is tudomást szereztek. A VKF részére küldött jelentésben július 27-én közli a munkácsi állomásparancsnok, hogy „Bitkovnál az olajkutakat felgyújtották.”²⁶ Ezzel a sikeres akcióval Kovpak partizán-csoportja teljesítette portyája egyik célkitűzését.

A brjanszki partizánok határtalan erőfeszítések közepette folytatták az utat a két Bisztrica között a hegyek ölen fekvő Manyava felé. Ezen a részen az utak, folyók, hegyvonulatok zöme északkeletre, a Dnyeszter felé tart. Az osztag ezt a természetes menetvonalat többször keresztezte, s ez újabb fáradtsággal járt. A partizán-csoport fő erőssége a gyors manőverezési készség volt. Váratlanul megjelent, lecsapni, aztán az ellen-támadás elől ügyesen kitérni — ebben foglalható össze taktikájának lényege. Ezek a harcéljárások itt nem voltak alkalmazhatók. A szűk, meredek utakon, az úttalan hegyoldalakon, a hosszú osztag csak lassan, nagy fáradtsággal haladhatott előre. Kiderült, hogy az ukrán síkságon jól bevált trénozslap a hegyekben folytatott menetekhez nem felel meg.

A német repülőgépek Manyava faluban felfedezték az oszlopot, s tüzzel árasztották el a menekülni képtelen partizánokat. A Kovpak-csoport súlyos veszteségeket szenvedett. „A harcokban német bombázó és magyar felderítő repülőgépek is részt vesznek” — jelentette a HM felé a 8/1-es határmenti nyomozó alosztály.²⁷

A csoport a manyavai bombázás után védelmet keresve a hegyekbe húzódott. Csaknem 1000 méteres bércek között haladva hallatlan erőfeszítés és fáradtság árán Bitkov községbe ért. Lassan rájött a hegyi menetelés fortélyára is. Nem a hegyről a völgybe, hanem a gerinc mentén igyekezett továbbhaladni. Ez kevésbé volt fárasztó, s megvolt az az előnye is, hogy a fontos magaslatokat mindig kézben tudta tartani. A hegyekből Bitkovnál leereszkedett a Bisztrica folyócska völgyébe. Ezzel egyenes út nyílt előtte a magyar határ irányába.

A Kárpátok belső vonulata felé tartó partizánokról most már riasztó hírek futottak be a HM-hez. 1943. július 22-én a kassai 8. csendőr kerület pl. a következőket jelentette Budapestre: Az osztag „német csapatok által nagyjából szétugrasztva, déli és délnyugati irányban vonulva, a Kárpá-

²⁴ HIL HM 1943. július 21. Eln. 20. oszt. 114546. A HM hírközpont jelentése a 20. oszt.-nak és VKF 1943. július 21. Eln. 1. oszt. 5451. A 8. honv. ker. jelentése a VKF-hez.

²⁵ *Versigora*: i. m. 2. köt. 159. o. és *Gyeborin*: i. m. 337. o.

²⁶ HIL VKF július 27. 5501/1. A munkácsi ápk. jelentése.

²⁷ A veszteségekre lásd *Versigora*: i. m. 2. köt. 157. o. Az idézett jelentés HIL HM 1943. július 23. Eln. 20. oszt. 114546. alatt található. A HM hírközpont jelentése a 20. oszt.-nak.

tok felé húzódik és feltehető, hogy Magyarország határát is átlépi. Számolni kell további kisebb partizán ejtőernyős egységek Magyarország területén való alkalmazásával is.²⁸ Az irat végezetül közli, hogy a partizánoknak az Északi-Kárpátokban való megjelenésére tekintettel katonai vonalon „bizonyos intézkedések” történtek. Július 22-ig azonban Kovpak emberei sehol sem lépték át a magyar határt.

A 8. honvéd kerület a következő sürgős rendelkezéseket adta ki a partizánveszéllyel kapcsolatban:

- Bevezették a felderítést a határon túlra.
  - A határvadász-őrsök létszámát 50 főre emelték fel.
  - Az őrsöket 1—1 golyószórós rajjal erősítették meg.
  - Mindenhová tisztí őrsparancsnokot küldtek.
  - Körösmezőn, Ökörmezőn, Volócon, Vezérszálláson 1—1 határvadász szakaszt és 1 géppuskás szakaszt helyeztek el tartalékként.
  - Fokozták a járőrtevékenységet.
  - Az erőd századoknál készültséget vezettek be.
  - Elrendelték a polgári lakosság fokozott figyelését.
  - A csendőrséget, rendőrséget utasították az ellenőrzés kibővítésére.
- Megerősítették az őrsöket, nyomozókat vezényeltek a határmenti falvakba.
- Vasúti anyagot készítettek elő a tartalékok mozgatására.
  - Leállították az aratási szabadságok kiadását.
  - Előkészítették a határvadász dandár törzsének áthelyezését Máramaroszigetre.²⁹

Itt látszik célszerűnek számbavenni, hogy a partizán csoport ellen milyen erőket vonultatott fel a német és magyar hadvezetés. Mindenekelőtt felhasználták a teljes német határvédelmet, amely tekintettel az itt futó utak és vasutak stratégiai fontosságára, meglehetősen erős volt. Lembergől egy SS páncélos ezredet és „nagyobb létszámú gyalogságot” vontak össze. Július 27-én már 5, a partizánok ellen közvetlenül *harcoló* zászlóaljról van tudomásunk. Magyar részről a 8. határvadász dandár áll szembe Kovpak osztagával. Alárendeltségébe tartozott még a 3., a 4. és a 12. hegyi zászlóalj, valamint a 24/II—VII. kerékpáros zászlóaljak. A honvédség erőiről szólva, figyelembe kell vennünk, hogy a magyar csapatok a megszállt kárpátaljai területeken jelentős tartalékokkal is rendelkeztek.³⁰

A magyar katonai vezetés július 24-től kezdve már számolt azzal, hogy a partizánok 100—1000 fő erőben, súllyal Rafajlova, részekkel Tataren, Vuszkov, Lavoczne területéről az országhatárt átlépjék. Különösen a királymezői és németmokra körletekben vártak támadást. A 8. honvéd kerület parancsnoka közölte a vezérkarral, hogy a 8. határvadász dandár feladata lesz „a betört partizán egységeket megsemmisíteni!”³¹

A Bisztrica völgyébe leereszkedett partizánok zöme valóban a magyar határ felé vonult. A folyó mentén haladva elérték Zelenát, ahol szét-

²⁸ HIL HM 1943. július 22. Eln. 20. oszt. 114546. A kassai csendőr kerület jelentése a HM-hez. Téves a jelentésnek az az állítása, hogy a németek a partizán osztagot szétugrasztották. A csoport ereje ekkor még töretlen volt.

²⁹ HIL VKF július 22. 5458. és a július 24-i 5475. A 8. honv. ker. jelentései.

³⁰ Az itt közölt létszám adatok a július 23-a és 27-e közötti időszakra és csakis a beérkezett alakulatokra vonatkoznak. A németek tartalékerőit nem ismerjük. az idézett adatok találhatóak: HIL HM 1943. július 23. Eln. 20. oszt. 114546. A HM hírközpont jelentése a 20. oszt-hoz és VKF 1943. július 24. Eln. 1. oszt. 5475. A 8. honv. ker. jelentése a VKF-hez. A kárpátaljai területen levő honvéd csapatok diszlokációját lásd Dr. Csima János: Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához. HM Központi Irattár kiadása, Budapest, 1961. II. köt. 59. vázlat.

³¹ HIL VKF július 24. 5475. A 8. honv. ker. jelentése.

verték a német őrseget. A magyarok időben tájékozódni a határ előtt lezajló eseményekről, s ezért járőröket küldtek ki. 23-án pl. földi felderítést végeztek a Rafajlovon jelzett partizánok ellen.³² Hasonló vállalkozások a határ más részein is voltak. A felderítők általában 10—15 kilométerre távolodtak el bázisaiktól. Ezeknek a portyáknak olyan célja is volt, hogy helyreállítsák a kapcsolatot a szétzilált német határőrizeti szervekkel. A magyarok igyekeztek minden segítséget megadni a németeknek, hogy eredményesen szállhassanak szembe a partizánokkal. Bizonyára úgy vélték, hogy ezáltal csökken a rájuk nehezedő nyomás, az őket fenyegető veszély.

Ilyen felderítő vállalkozást hajtott végre egy magyar csendőrökből, határ vadászokból és német határőrökből álló csoport 22-én éjjel és 23-án Rafajlova ellen. A helységet üresen találták, ezért tovább akartak menni Zelenára. A község kijáratánál azonban 25 főnyi fegyveres csoportba ütköztek, akikkel tűzharcba bocsátkoztak. A partizánok a „tüzet visznózva” elmenekültek, magukkal vive 1 halottat és 3 sebesültet.³³ Ez volt az első eset, hogy Kovpak harcosai és egy magyar alakulat megütközött a határ előterében.

Július 24-én tovább fokozódott a járőrtevékenység. Körösmezőről 4, Királymezőről 3, Ökörmezőről 2 csoport ment át Galiciába. Egy különítmény egészen Zelenáig hatolt előre. Ez időben itt voltak a partizánok főerői. A járőr a község délnyugati szegélyén tábort őrsszerű biztosításba ütközött. A felderítés azt állapította meg, hogy a községtől délkelet és északnyugat felé elágazó völgyekben nagyobb partizántömegek vannak.

Két nappal később, július 26-án, Királymezőről kiindulva megismételték a rafajlovai felderítést. A csoportnak az volt a feladata, hogy keresse az összeköttetést a határral szemben levő német egységgel. A járőr azonban csak azt tudta megállapítani, hogy mintegy 400 partizán előttük járva, elfoglalta Rafajlovát. „A német csendőrlaktanya felszerelését is magukkal vitték. A partizánok Zelenára vonultak vissza, ahol akkor 1500—2000 partizán táborozott” — olvashatjuk a vezérkar részére készített összefoglaló jelentésben.³⁴

A Zelenán táborozó partizánerek, mint az előző jelentésekből is látható, eljutottak Rafajlováig, s azt el is foglalták. Innen már csak 8 km-re volt a határ. Aki megmászta a Barátka hegy 1800 m körüli csúcsait, máris magyar területen volt. A hegy lábától, mint egy szétterpesztett kéz ujjai, számtalan vízmosás, patakmeder fut fel a hegyoldalba. A Bisztrica egyik ága egyenesen a határról ered. Aki tehát valamely víz mentén elindult a völgyből a hegyre, az feltétlenül átjutott Magyarországra.

A partizántörzsben felmerült egy határon túli portya lehetősége is. Felderítőik révén híreket kaptak, hogy a körülöttük fekvő völgyekben jelentős német erők gyülekeznek, s a gyűrű maholnap bezárul mögöttük. Dönteniük kellett tehát, hogy melyik irányba, délre Rafajlova felé, leltre Gyeljatin Kolomija térségébe, vagy Jablonycán át Magyarországra akarnak-e menni.

A partizán-csoportban nem volt egységes a vélemény a tekintetben, hogy célszerű-e átmenni a határon. „Ezzel nemcsak holmi kis polgármester vagy Gebiets-kommisszár figyelmét vonjuk magunkra, hanem néhány perc múlva már Budapesten is tudni fognak a határsértésről” — mondta az egyik felderítő, s szavaiban sok igazság rejlik.³⁵ A csoportnak

³² HIL VKF augusztus 9. 5641. és július 24. 5475. A 8. honv. ker. jelentése.

³³ HIL VKF július 27. 5501. A munkácsi ápk. jelentése.

³⁴ Uo. és VKF augusztus 9. 5641.

³⁵ *Versigora*: i. m. 2. köt. 167. o.

ebben a helyzetben — amikor a magyarok már felkészülve várták őket — nem lett volna célszerű kihívni az újabb ellenállást. Egy másik körülmény is figyelmet érdemelt. A magyarok részéről olyan törekvés mutatkozott meg, hogy csapataikkal nem avatkoznak be a határon túl folyó harcokba.

1943. július 27-én a határ közelében táborozó partizáncsoportnál kedves kis ünnepség volt. Még az előző év nyarán történt, hogy a brjanszki erdőben több magyar katona a partizánok fogságába esett. A honvédek részt vettek a nyugat felé vonuló csoport izgalmas portyáiban, s most eljutottak a szülőföld kapujába. Kovpak tábornok emlékirataiban így ír róluk: „Még a brjanszki erdőben nyolc ruszin³⁶ katonaszökevény jelentkezett nálunk a 47. magyar gyalogezredből... Arra kértek bennünket, hogy vegyük fel őket osztagunkba és mi teljesítettük kérésüket. Az utat Sztaraja Gutától a Kárpátokig velünk együtt tették meg és jó bajtársaknak, bátor harcosoknak bizonyultak. Most, hogy a csehszlovák határhoz értünk, az a gondolatunk támadt, hogy hazaküldjük őket szülőföldjükre, hogy legyenek segítségére földijeiknek... és adják át nekik a partizánok harci tapasztalatait. Ez volt a kérdés, amit most ezen a gyűlésen, meg akartunk tárgyalni. A gyűlés tulajdonképpen nem is volt gyűlés, hanem harcos bajtársaink búcsúztatója. Mielőtt útnak indultak, jókívánságainkat fejeztük ki, tanácsokkal, fegyverekkel és élelemmel láttuk el őket és még egyszer melegen kezét szorítottunk velük.”³⁷

Kovpak nem ír a harcosok további sorsáról. Erről neki nincsen tudomása. A 8 partizán nem tudott átjutni a magyar határ köré vont szoros biztosítógyűrűn. A 3/6. határvadász őrs apsineci kísőre július 27-én este foglyul ejtette őket. Az esetet hírül adó jelentés adatai szerint eltávozásuk előtt felszólították őket, hogy lakóhelyükön kezdjenek partizán szervezkedést „és keltsenek rokonszenvet az oroszok mellett...” „1—1 önműködő puskát, 50—50 db töltényt, 3—4 kézigranátot kaptak és a határig 2 partizán kísérte őket, hogy megmutassák az utat. Utasították őket, hogy csak német egyenruhában levő személyekre tüzeljenek.”³⁸ — olvashatjuk a róluk szóló iratban.

Az elfogott partizánokat előbb Körösmezőre vitték, majd Kassára szállították a defenzív osztályhoz. Itt nyomban megkezdődött a kihallgatásuk. Ismerve a katonai nyomozók vallatási módszereit, nem csodálkozhatunk, hogy a foglyok szőlásra kényszerültek.

A kémelhárítót mindenekelőtt a további előnyomulás iránya érdekelte. Az elfogott személyek ezt Turbaczil, Brusztura, Királymező irányába adták meg. Mint látni fogjuk, ez félrevezető adatnak bizonyult. Most első alkalommal sikerült megtudnia a magyar katonai vezetésnek, hogy honnan, s milyen útvonalon jöttek a partizánok, útközben milyen harcokat vívtak, milyen feladatokat oldottak meg. „Parancsnokuk egy »komisszár«, akinek nevét nem tudják. A parancsnokuknak azonban igen nagy a hatásköre, mert a német vonalak mögött harcoló partizán erőket vezényli. Ebből a célból 3 rádió adó-vevőkészülékkel rendelkezik.”³⁹ — vallották a foglyok, s így lett Kovpak tábornok a horthysták szemében a legfőbb partizánparancsnokká.

³⁶ Az iratok tanúsága szerint a 8 honvéd közül 3 magyar, 4 ruszin és 1 zsidó egyén volt.

³⁷ *Kovpak*: i. m. 142. o.

³⁸ HIL VKF július 27. 5501/1. A munkácsi ápk. jelentése és az augusztus 9-
5641. sz. jelentés.

³⁹ Uo.

Elmondták azt is, hogy a csoport 3000 fővel rendelkezik, s ennek harmada a Vörös Hadsereg állományából való. Bevallották, hogy az egység 3 zászlóaljból, 1 útegből, 1 lovasszázadból és híradórészlezből áll. Új adat volt még az általuk jelzett 900 országos jármű is. A fegyverzetről közölték, hogy rendkívül vegyes összetételű, orosz, magyar, német eredetű, sőt francia is van benne. „A csoportnál jelenleg 200—300 fő sebesült van. A partizánmozgalom célja a szökevények egybehangzó előadása szerint részben Magyarországra, részben Romániába betörni. Útközben vasúti hidakat és egyéb műtárgyakat szétrombolni” — olvasható a foglyok vallomásáról készített feljegyzésben.⁴⁰

A magyar szervek tehát valószínűnek fogadták el a partizánok által emlegetett délirányú támadást. A munkácsi állomásparancsnok a vezérkarhoz küldött jelentésében annak a véleményének adott kifejezést, hogy Kovpak osztaga a német gyűrűből Brusztura—Királymező irányába szándékozik kitörni. „Ezt megerősíti a felderítés eredményén kívül az a körülmény is, hogy mind a 8 partizán elfogása az ugyanabban az irányban fekvő dovzsina kisörsön történt” — olvasható a jelentésben. Hasonló információt kaptak egy határon túli magyar kémtől is.⁴¹

Mintha csak ezt a feltevést kívánta volna valószínűsíteni a következő esemény is. 1943. július 27-én a partizánok egy kisebb csoportja első ízben behatolt magyar területre. Körösmező határában, a dovzsina réten megtámadták a határvadász őrs járőrét. A járőr viszonozta a tüzet, mire a partizánok a sötétség leple alatt visszavonultak.⁴²

A Kovpak-osztag élénk határmenti tevékenysége láttán a 8. honvédkerület néhány sürgős intézkedést hozott az eddig elrendeltekön kívül.

1. A rendelkezésre álló erőkből megalakították a tiszavölgyi—körösmezői és a taracvölgyi—királymező harccsoportokat.
2. A 3. és 4. hegyi zászlóaljakat készenlétebe helyezték.
3. A tiszavölgyi elhagyott német őrsök őrházait megszállották a magyar határvadászok.
4. A portyázó őrsök állományát feltöltötték.
5. A csapatok július 27-én megszállták a völgyzárakat és erődöket.
6. Körösmezőn indulásra készen állt a 3. határvadász zászlóalj, Rahón a 3. hegyi zlj. másfél százada.
7. Királymezőre bevonult a 10/3. határvadász század, mögé tartalékként a 24/2. zlj. egy megerősített százada került.⁴³
8. 2 lövészszázad felvonult a Douha 1368-as és az 1373-as magassági pontokra a határvédelem megerősítésére.
9. A Tatár-hágóra egy német század érkezett be.
10. Magyar repülőerők bevetését készítették elő.⁴⁴

Az eddig tett, s az itt felsorolt intézkedések sem mutatnak a magyarok részéről támadó jellegű fellépésre. A tiszavölgyi harccsoport vezetőjének írásos parancsnoki elhatározása is csak az országhatár feltétlen megtartásáról, s a beszivárgott partizánok megsemmisítéséről beszélt, de nem szólt a honvéderők Kárpátokon túli alkalmazásáról.

A Zelenán táborozó partizánoknak július 25—27. körül néhány nyu-

⁴⁰ Uo. A korábbi adatokkal összevetve látható, hogy a foglyok számos félrevezető adatot közöltek.

⁴¹ HIL VKF július 27. 5501/1. A munkácsi ápk. jelentése.

⁴² HIL VKF július 27. 5501/4. A 8/1. nyomozó alosztály távmondata a Központi Nyomozó Parancsnoksághoz.

⁴³ A 24/2. zászlóaljnál sok ruszin szolgált. Jellemző, hogy az egységet nem merték közvetlenül alkalmazni a partizánok ellen, s ezért hátsó szolgálatra a csendőrségnek rendelték alá.

⁴⁴ HIL VKF július 28. 5501/5. A 8. hv. ddr. jelentése.

godt nap jutott. Nagyobb harcok itt nem voltak. A német csapatok még csak felvonulóban voltak a Bisztrica völgyéhez, a gyűrű még nem zárult be Kovpakék körül. A pihenő csapattól robbantó rajok mentek ki, hogy a drohobicsi olajtelepeket egy kicsit „megcsipkedjék”. Az emberek egy része a pihenőt biztosította, a lovasok felderítéseket hajtottak végre. A zöm azon dolgozott, hogy a hegyi terepen használhatatlannak bizonyult, s jórészt tönkrement trén kocsijait kétkerekű kordékká alakítsa át. Erdekes, hogy a magyar légifelderítés még ezt az aprómunkát is ki tudta fürkészni. Az egyik jelentésben július 25-re vonatkozóan a következők olvashatók. „Hozzákezdtek, hogy az összes országos járműveket kétkerekű kordékká alakítsák át, hogy a hegyes terepen jobban tudjanak mozogni.”⁴⁵

A partizánok azonban hosszabb ott-tartózkodásra nem akartak be rendezkedni. A hegyek között máris élelmezési nehézségek mutatkoztak. Tudomásuk volt ezenkívül arról is, hogy jelentős német erők készülnek támadásra ellenük. A Siemczuk—Douha—Rafajlova vonalon egy német rendőri ezred vonult fel, hogy az északról, Zelena irányába 3 zászlóaljjal meginduló támadásnál az ülő szerepét töltsse be, s a „visszavonulni akaró partizánokat” elfogja. Nyugatról a Statruk patak völgyéből 1 zászlóaljnyi erő közeledett feléjük. Fleckner német őrnagy, a tatárovi német erők parancsnoka úgy nyilatkozott, hogy céljuk a partizánokat délkelet felé a nyílt területre kiszorítani, s ott megsemmisíteni.⁴⁶ A csoport előtt csupán a kelet felé eső úttalan hegyekben nem volt ellenség. Elhatározták, hogy ebbe az irányba fognak kitörni.

Az összefogott hadművelet július 27-én reggel indult meg Kovpak partizánjai ellen. A támadásról Bata ezredes harccsoportparancsnok nyomban értesítést küldött Budapestre. Ő is azt közölte, hogy az akció célja a partizánok kiszorítása a lapályos területekre.⁴⁷ A német támadást látva, a magyarok úgy döntöttek, hogy abban nem vesznek részt, csupán a határbiztosítást fogják ellátni.

A Kovpak-partizánocsoport Zelena körzetéből a Bisztrica egyik mellékfolyócskájára, a Zelenicska völgyébe, délkelet felé indulut el. Nehéz hegyi út állt előtte. Fokozta a gondokat, hogy a dél felől elhelyezkedő német erőkkel szüntelenül harcba kellett állnia. A magyarok egy határon túli kéme VII. 27-én már jelezte, hogy a partizánok egy csoportja a Sennik és Gorgan havasokon tartózkodik, s a Jaremce felé vezető út iránt érdeklődik. Ezek nyilván felderítők lehetek, mert a zöm később valóban abba az irányba fordult.⁴⁸

A német csoportok dél felől indított támadása azonban nem tudta eltéríteni a partizánokat útirányuktól. Július 28-án Fehér vezérőrnagy, a 8. határvadász dandár parancsnoka azt jelentette a vezérkarhoz, hogy a „Körösmező kelet és általában Rafajlova közti területen felvonult német rendőrezredet a partizánok kelet felé elszorították”. Hasonló tudósítást adott a leMBERGI magyar vasúti összekötőtiszt is. Július 28-án azt közli, hogy a partizánok Jablonyica községtől északnyugatra, a magyar határtól 2 km-re vannak. „A partizánok orosz vezetés alatt, jól felszerelve, nyomják a németeket a határ felé.”⁴⁹

⁴⁵ HIL VKF július 27. 5501/1. A munkácsi ápk. jelentése.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ HIL VKF július 28. 5501/5. A 8. hv. ddr. jelentése és a 5501/3/. sz. irat. A leMBERGI vasúti összekötő tiszt jelentése.

Az „orosz vezetés” hangsúlyozása arra enged következtetni, hogy a németek véleménye szerint a partizánok a helyi lakosságból toborzódtak.

Ennek a határmenti portyának volt a következménye, hogy július 28-án délelőtt újabb összecsapás történt a partizánok és a magyar erők között. A Ploszka 1355-ös magassági ponttól délkeletre húzódó völgyben a határvadászok nagyobb csoporttal ütköztek meg és 8 foglyot ejtettek. A partizánok — bár valójában nem ismerhették a csoport úticélját — azt vallották, hogy Magyarországra akarnak jönni. Néhány órával később Körösmezőtől északra 5 km-re, Mohelki általános területén, egy 500 fős csoport jött át, s a 3. határvadász zászlóaljjal harcba bocsátkozott. Az összecsapás részleteiről nincsen tudomásunk, de egy ugyanazon a napon kelt csendőrségi jelentés szerint a partizánokat szétszórta. A dokumentumok azt tükrözik, hogy a magyar csapatok a Kárpátok túlsó felén folyó harcokba nem avatkoztak be.⁵⁰

Ezekről a határmenti összecsapásokról Versigora már idézett könyve részletesen beszámol. Leírja fáradtságos, harcokkal teli előretörésüket a Tatár-hágó irányába, a Prutecen át. Itt újra magyar és német erőkkel ütköztek meg. A szákmányolt iratokból kiderült, hogy Hitler személyes utasítására Himmler 6 ezredet és 5 zászlóaljat irányított a maroknyi partizán ellen. Krüger SS tábornok parancsnoksága alatt egy különleges csoportot hoztak létre, hogy mielőbb rendet teremtsenek Galíciában. A Kovpak-osztag volt az a kis túske, amely érzékeny felén bökte meg a nagy náci birodalmat, s ez elég volt ahhoz, hogy a hódítók ne tudjanak kényelmesen elterpeszkedni Ukrajna terített asztalánál.

Kovpak tábornok határmenti portyája a HM mellett nem kis gondot okozott a csendőrségnek, rendőrségnek, az Államvédelmi Központnak és a belügyminisztériumnak is. A megszállt Kárpátalja a Délvidék mellett a másik nyugtalansági góc volt az országban. Emlékezetes, hogy Borkanyuk Elek partizánosportját milyen drasztikus kegyetlenséggel számolták fel a magyar hatóságok. 1942-ben Ungvárról, Munkácsról, s e városok környékéről hűtlenség címén 276 polgári személyt ítélte el a vezérkari főnök különbírósága. 1943 nyarán újabb perek voltak a máramarosszigeti, szaploncai és borsai kommunisták ellen. Az ítéletek tanúsága szerint a letartóztatottak „forradalmi cselekmények elkövetésére, az orosz ejtőernyős csapatok leszállás esetén való támogatására, partizánosportok alakítására és ezekben a magyar fegyveres erő elleni harcra vállalkoztak”.⁵¹

Nincs módunk arra, hogy részletesebben szóljunk Kárpátalja ukrán és magyar lakosságának az 1941—43-as években folytatott antifasiszta harcáról.⁵² Annyit azonban meg kell állapítanunk, hogy a kíméletlen terror, a bebörtönzések és internálások ellenére a hegyvidék szabadságszerető lakossága szüntelenül ébren tartotta az ellenállás tüzét, s számtalan akcióban bizonyította be, hogy felszabadulásához kész tevékeny

⁵⁰ HIL VKF július 28. 5501/5. A 8. hv. ddr. és a 8. honv. ker. jelentése, valamint a HM 1943. július 28. Eln. 20. oszt. 114546. A kassai csendőr kerület jelentése a BM-hez.

⁵¹ A letartóztatásokra lásd HIL HM 1942. szeptember 2. Eln. 13. oszt. 12881. a. sz., 55181 i. sz. A perekre sok más irat mellett a HM 1942. Eln. 13. oszt. 54718 és 1943. Eln. 13. oszt. 21317. sz. dokumentumokat.

⁵² A rendelkezésre álló gazdag irodalomból idézem a következő tanulmányokat: I. M. Groncsak: A partizánmozgalom Kárpát-Ukrajnában 1943—44-ben. Nauki Zapinszki, Uzgorodszkij Derzs. Univ. XXXVI. 1958. és Vaszilij Ruszin: Partizánmozgalom a Kárpátalján a második világháború idején. Duklja Almanach 1955/2. sz., valamint Евсеев: Народные комитеты закарпатской Украины органы государственной власти. Государственное издательство юридической литературы. Москва, 1954.

Lásd Kárpát-Ukrajna dolgozóinak felszabadító harca a fasiszta hódítók ellen című fejezetet.

segítséget nyújtani a Vörös Hadseregnek. A horthysta hatóságok nagyon féltek, hogy a vihar átcsap a hegyeken és a kárpátukrán nép messziről jött testvérei segítségére siet. Nyugtalanította őket a hazaküldött 8 partizán esete is. Különösen idegessé váltak, amikor olyan hírek futottak be, hogy Kovpaknál még a háború előtt a Szovjetunióba szökött ruszinok is vannak.⁵³

Aggodalommal töltötte el őket az a körülmény is, hogy a hírek szerint a Kárpátokon túli lakosságnak a legjobb kapcsolatai voltak Kovpak harcosaival. Ime erre néhány példa. A magyar felderítés igyekezett értesüléseket szerezni a partizánokról, a galíciai részeken is. Itt pedig érdekes hírek keltek szárnyra róluk. A néphit felnagyította erejüket, azt beszélve róluk, hogy mindennap orosz repülőgépek jelennek meg a csoport felett, s lőszert, egyenruhát és röpiratokat dobnak le, holott a partizánoknak már régen nem volt kapcsolatuk a „Nagy földdel”.

„A lakosságnak azt mondják, hogy céljuk felszabadítani őket a német iga alól. Nem kommunizmust hoznak, céljuk visszaállítani a magántulajdont. Mondják azt is a lakosságnak, hogy rövid időn belül európai forradalom lesz és rövidesen leverik Németországot” — jelentette a munkácsi állomásparancsnok a partizánok politikai tevékenységéről. Végezetül azt a keserű beismerést teszi, hogy a lakosság „mindenben támogatja őket”. Jól példázza a harcosok és a nép szoros kapcsolatát, hogy senki sem akadt, aki a partizánok nyomára vezetne volna a fasisztákat. Pedig a németek tízezerszám dobáltak le röpcédulákat Kovpak személyleírásával, 100 000 zlotyi jutalmat ígérve kézrekerítőjének.⁵⁴

A magyar belügyi-közbiztonsági és katonai szervek nem bíztak eléggé a határzár sikerében, ezért szigorú intézkedéseket rendeltek el. Nyugtalanította őket, hogy ez időben sorra kapták a híreket vélt vagy valódi adatokkal szovjet ejtőernyősök érkezéséről. Július 28-án Körösmezőtől északra, Mohelki környékén, két alkalommal 8 ejtőernyős földreszállását figyelték meg. Másnap ugyancsak Körösmező környékén vettek észre 3 ejtőernyőst. Elképzelésük szerint ezek a partizánmozgalom leendő vezetői voltak.⁵⁵

A 8. határvadász dandár azt a kérést terjesztette elő, hogy a körösmezői és ökörmezői részeken az összes megbízhatatlan egyént „tegyék ártalmatlanná”, s Munkács területén szigorítsák meg az ellenőrzést. Nyomozókat és csendőröket vezényeltek a határmenti körzetekbe. A csendőrséget felruházták a golyószórók használatának jogával. Megengedték, hogy karhatalmi erők szállítására minden járművet igénybe lehessen venni. Csendőrségi összekötő tiszteket küldtek a honvéd és határvadász erőkhez. Intézkedést adtak ki a völgyek és utak elzárására, a helységek razziázására, az idegenek szigorú ellenőrzésére. A belügyminisztérium elrendelte, hogy a kassai csendőr kerület Ághy Zoltán csendőr alezredes személyében egy magas rangú tisztelet bízson meg a „szétszórt ellenséges erők és személyek gyülekezése, szívvárgása és kézrekerítése” érdekében teendő intézkedések foganatosításával. Ághy alezredesnek rendelték alá az összes érintett csendőröskéket, és az ungvári csendőr tanzászlóaljat. A hozott intézkedések indoklása a következő: „A Körösmező környékén felbukkant orosz partizán egységeket a honvéd

⁵³ HIL VKF július 27. 5501. A munkácsi ápk. jelentése.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ HIL VKF július 28. 5501. A 8. honv. ker. és a 8. hv. ddr. július 29-én kelt jelentése.

csapatok szétszórták. Számolni kell azonban azzal, hogy a szétszórt erők beljebb szívárognak és szabotázs cselekményeket követnek el.⁵⁶

A már említetteken kívül jelentősebb intézkedés volt még az, hogy az ungvári csendőr tanzászlóalj a Tisza és Tarac völgyébe rendelték. Ez ott a határ és az erdővonal közötti területen portyázó, felderítő és idegen ellenőrző feladatokat látott el. A partizánokkal szembeni akciókra igénybe vették az állami erdők tisztviselőit és őreit is. Sőt még az az eset is előfordult, hogy Királymező, Magyar- és Németmokra „megbízható magyar- és németajkú férfi lakosságát” is felhasználták karhatalmi célokra. Királymezőn pl. 40 fős fegyveres polgárőrséget szerveztek.⁵⁷

Az első benyomásunk az, hogy a határon túl felbukkant partizánveszélynek idehaza nagyobb volt a füstje mint a lángja. A riadalom okát csakis akkor értjük meg, ha figyelembe vesszük a bizonytalan kárpátaljai viszonyokat. Az uralkodó osztályok kénytelenek voltak beismerni, hogy „a lakosság egy része a partizánokkal esetleg rokonszenvez”,⁵⁸ s ezért mindent megtettek, nehogy itt is a bácskaihoz hasonló helyzet alakuljon ki.

A július 29-től augusztus 3-ig terjedő időszak volt a legkritikusabb a Kárpátokban portyázó osztag számára. Minden irányból német gyűrű vette őket körül. A járhatatlan utakon az állatok lesoványodtak, tönkrementek. Az osztag vonatát kénytelenek voltak hátrahagyni, ágyúikat felrobbantani. Élelmük elfogyott, harmadnapja nem ettek. A németek és magyarok a pásztorokat állataikkal együtt leparancsolták a hegyekből. Fejük felett repülőgépek keringtek, bombázták soraikat, táborhelyüket. Ha a gyűrűből kitortek, újabb ellenséggel találták szembe magukat. Erről a néhány kritikus napról meglehetősen bő adatok találhatóak a Vezérkari Főnökség irataiban. Tekintsük át most röviden ezeket a harcokat

1943. július 29-én Kovpak partizáncsoportja nagyjából a Doboszanka—Dovha hegyiségeket Jaremcsé és Mikulicsin falvakkal összekötő 7 x 17 km-es téglalap területen belül tartózkodott. A főerőket — helyesen — a Dovhától délkeletre 2—3 km-re, a Prutec mentén gyanították. Útjukat délről a Tatár-hágónál levő német század és a hágó előterében 5—8 km-re elhelyezkedő zászlóalj keresztelte. Nyugatról Rafajlova felől egy német zászlóalj követte a faluból távozó osztagot, majd délkelet felé, a Ploszka irányába húzódtott.⁵⁹ Keleten Jaremcsébe hegyivadászok érkeztek be. A gyűrű tehát csupán északról volt nyitott, bár azt a 20 km-rel feljebb fekvő Nadvorna—Gyeljatin műúton bármikor lezárhatták. Mindkét községben gépesített alakulatokat helyeztek el, amelyek a folyóvölgyekben, s a műúton könnyen mozogtak. Mire a partizánok nagy fáradtsággal átvergődtek a hegyeken, a németek máris eléjük kerültek. A kárpáti harcokban a gépkocsizó alakulatok egyes területezrések lezárására hatásosnak bizonyultak. A német gyűrű déli részén, a Tatár-hágó és a Ploszka csúcs között a 3. magyar hegyi- és a 3. határvadász zászlóaljak

⁵⁶ HIL HM 1943. július 28. Eln. 20. oszt. 114546. A BM utasítása a kassai csendőrkerülethez és VKF 1943. július 28. Eln. 1. oszt. 5501/5. A 8. hv. ddr. jelentése a VKF-hez.

⁵⁷ HIL VKF július 29. 5501 és július 30-án a 8. hv. ddr. jelentése.

⁵⁸ HIL VKF július 24. 5475. A 8. honv. ker. jelentése.

⁵⁹ A zászlóalj menetvonalát később a Dovhától 1 km-re északkeletre fekvő 1164-es magassági pont felé módosították. Ezt azonban csak később tudták elfoglalni. Az osztag egyes részei élénk csatározás közben, a németekkel a harcintézkedést szüntelenül fenntartva, Dovha környékéről később az erdőbe vonultak vissza. Lásd HL VKF július 29. 5501. A 8. hv. ddr. jelentése, 11.45-kor és 19.45-kor.

foglaltak állást. Mögöttük a 4. hegyi zlj. képezte a tartalékot. A harcsoport parancsnoka Batta ezredes volt.⁶⁰

A németek a partizáncsoport végleges bekerítését és felszámolását tűzték ki célul. A 8. határvadász dandár július 30-án már ilyen jelentést küldött a vezérkarhoz: „A felső-tiszai harcsoporttal szemben levő partizánegységek német gyűrű által körülzárva.”⁶¹ A magyar katonai vezetés számot vetett azzal, hogy Kovpak osztaga valamerre megkísérli a koron átszakítását. A foglyok arról beszéltek, hogy Mikulicsin felé, vagy déli irányba, a magyar határ felé lesz kitörés. A 8. határvadász dandár előkészületeket tett, hogy a Dovha—Preluki között esetleg áttörni készülő partizánokat feltartóztassa. Ennek megakadályozására a dandár bizonyos csapatmozgásokat is végzett, súlyal az említett területre. A fogolyvallomások szerint azzal is számolni lehetett, hogy a partizánok 8—10 fős csoportokra osztva kísérlik meg a gyűrűn való átszivárgást, s tevékenységüket átmenetileg így fogják folytatni.⁶² Az 1943. július 30-án kelt jelentések arra utalnak, hogy a partizánok egy kis része az egyre szorosabbá váló bekerítésből Vyskov felé ügyesen kibújt. A magyarok úgy vélték, hogy ez a csoport a Toronyi-hágó környékén fogja megkísérelni a határ-átlépést s ezért a Felső-Tarac völgyi harcsoportot fokozott biztosításra hívták fel.⁶³

A Prutec völgyében levő partizánok július 29-én este Sumarem és a Tatár-hágó felé kitörést kíséreltek meg, de a vállalkozást a németek visszaverték. Éjjel és a hajnali órákban Kovpak harcosai új rohamra mentek, de ez a harc sem járt eredménnyel, „heves tűzzel” sikerült elhárítani.⁶⁴

A helyzet óráról órára rosszabbodott a partizánok számára. A németek elfoglalták a Bukovica 1139-es és a Dovhától északkeletre levő 1164-es magassági pontokat. Délről újabb erők érkeztek be, és felvették az érintkezést a már ottelevő csapatokkal.⁶⁵ Világossá vált, hogy az osztag megmentése érdekében gyors cselekvésre van szükség. Még legkevesebb kockázatot az észak felé elvonulás ígért.

Ezekben a harcokban a magyar csapatok nem vettek részt. A katonai vezetésnek az lehetett a véleménye, hogy ez az akció kizárólag a galíciai közigazgatást gyakorló németek ügye, s a honvédség felhasználása csak felesleges veszteségekhez vezetne. A határmenti alakulatok parancsnokai pedig szívesen részt vettek volna az új kitérítéseket ígérő vállalkozásban. Többször kérték pl. a beavatkozás engedélyezését. A 8. határvadász dandár július 30-án ilyen jelentést küldött felettes szerveinek.

„A csapatok hangulata kiváló. Az előtörési vágy alig fékezhető.” A határvadászok parancsnoka másnap újra előhozakodott óhajával: „Kérem megfontolás tárgyává tenni azon javaslatomat, hogy a felső-tiszai

⁶⁰ A felvonuló német alakulatokra vonatkozóan lásd HIL VKF július 29. 5501. A 8. hv. ddr. jelentése és a 11.45-kor kelt másik jelentést.

⁶¹ HIL VKF július 30. 5501. A 8. hv. ddr. jelentése. Az erős biztosítás ellenére előfordult, hogy a partizánok magyar területre jöttek át. Július 29-én pl. egy 100—150 főnyi német oszloppal harcolva, a partizánok a fasisztákat átszorították a határon, s ők is átjöttek. Ellenük egy megerősített századot vetettek be, amely visszaszorította őket a határon túlna.

⁶² HIL VKF július 29. 5501. A 8. hv. ddr. jelentése és a július 30-i jelentés.

⁶³ HIL VKF július 30. 5501. A 8. hv. ddr. jelentése. Az irat arról is említést tesz, hogy a kitérő csoport feladata a „német őrszlaktanyákat felrobbantani”. Tanulmányomban a királymezői harcsoport tevékenységével nem foglalkozom, mert ez a helyzet tisztázódása után már nem játszott jelentős szerepet. Egyetlen esetről tudunk csupán, amikor védelmi körzetében partizánerek jelentek meg.

⁶⁴ HIL VKF július 30. 5501. A 8. hv. ddr. jelentése 9.15-kor.

⁶⁵ Uo.

csoporttal a határt átléphettem, és a német parancsnoksággal történendő megállapodás szerint a partizánok zömét nyugat felől megtámadjam és velük karöltve megsemmisítem a határ egyidejű lezárása mellett.” Batta ezredes mind a határbiztosításra, mind a partizánok elleni vállalkozásra részletes terveket dolgozott ki.⁶⁶ A felsőbb szervek azonban megtiltották a beavatkozást. A magyar csapatok csekély aktivitását mutatja, hogy a harcok csúcspontjáig, augusztus 1-ig, csupán 4 sebesülésről és 1 sérülésről adtak hírt.

A hegyi alakulatok és határvadászok oldalán a Luftwaffe erőit támogatva a honvédség csekély repülőkötelékkel is részt vett a Kovpak-csoport elleni hadműveletekben. A harcok addigi tapasztalatai szerint a légierő kiválóan alkalmazható volt a hegyekben levő partizánok ellen. Versigora, a csoport felderítőinek parancsnoka és Kovpak tábornok emlékirataikban gyakran emlegetik, hogy a repülők mennyi sok gondot-bajt okoztak nekik. A szüntelenül megjelenő gépek kifárasztották és demoralizálták a csapatokat. A bombázások során különösen a partizán-csoport vonat része szenvedett érzékeny veszteségeket. Súlyosbította a helyzetet, hogy az osztagok nem rendelkeztek megfelelő légvédelmi fegyverekkel, hogy a támadásokat hatékonyan el tudják hárítani.

A honvéd légierők egységeit főleg felderítésre használták fel mind a magyar, mind a német csapatok. A magyar repülők parancsnoka, Rákosi altábornagy, a földi harcokba való bármilyen beavatkozást a vezérkari főnök engedélyétől tette függővé.⁶⁷ Bizonyos előkészületek azonban mégis megtörténtek a hatékonyabb alkalmazásra. 1943. július 29-én a következő utasítások láttak napvilágot.

— Egy Súlyom típusú közelfelderítő raj Ungvárról Aknaszlatinára települt át és ott „szigorú készültségben várja a bevetési parancsot”.

— Debrecenben 5 Ca 135-ös és 1 Ju 86-os bombázót 100 kg-os bombákkal szerelték fel és „bevetésre kész” állapotba hozták.

— Előkészületeket tettek, hogy a kecskeméti közelfelderítő osztály Aknaszlatinára települjön át. Megkezdték a szükséges anyagok szállítását.

— A határvadászokhoz repülő összekötő tisztet rendeltek ki, aki a német erőkkel is szorosan együttműködött.⁶⁸

A szovjet—német arcvonalon ezekben a napokban gigászi hadművelet, a kurszki csata tombolt. A németek minden tartalékerőt ide irányítottak. Ismételten előterjesztették tehát kérelmüket magyar bombázó kötelékek alkalmazására a Kovpak-osztag ellen. „A magyar csapatokban való bizalmuk fenntartása céljából igen nagy szolgálatot tenne kérelmük teljesítése, melytől eltekintve szükségük is van rá” — így támogatta a kérést a 8. határvadász dandár parancsnoka.⁶⁹

1943. augusztus 2-án újra előadták nyomatékos óhajukat, hogy a magyar légierők bombázzák a Czornohorec, Pogur, Sevka hegységek területén tartózkodó partizánokat. Az előkészület után a támadást augusztus 2-án 18 órakor szándékoztak megindítani. A vezérkari főnök azonban az utolsó pillanatban leállította a vállalkozást. „A bombázást megindítani tilos” — ment az utasítás a légierőkhöz.⁷⁰ Az ezt követő

⁶⁶ Uo. Lásd a 12.15 órai jelentést és a HIL VKF július 31. 5501. A 8. hv. ddr. jelentése 18 órakor.

⁶⁷ HIL VKF július 29. 5501/7. A légierők parancsnokának jelentése.

⁶⁸ Uo. Lásd még a légierők parancsnokának utasítását az 1. repülő ddr-hoz.

⁶⁹ HIL VKF augusztus 2. 5501. A 8. hv. ddr. jelentése 12 órakor.

⁷⁰ Uo. Lásd itt a felső-tiszai harccsoportnak a VKF-hez 12 és 18 órakor írott jelentését is.

napokban sajnálatosan mégis megengedték a magyar repülők harci felhasználását.

A Kovpak-csoport históriáját ott szakítottuk félbe, hogy július 30-án a Prutec és a Hnilica patakok mentén kemény harcot vívott a németekkel. A partizánok, hogy mozgásukon könnyítsenek, hátrahagyták országos járműveiket és észak felé visszavonultak. A jelentések nagy diadallal arról számoltak be, hogy a fasiszták 180 járművet kerítettek kézre, nagy mennyiségű élelmet, ruhát, 270 puskát, 200 könnyű és 13 nehézfégyvert, 250 aknagránátot, rádió, távbeszélő, egészségügyi, valamint nagyobb mennyiségű propagandaanyagot zsákmányoltak. A németek szerint a partizánok 155 halottat és 50 sebesültet veszítettek.⁷¹

Az adatok elemzése arról győz meg bennünket, hogy a Kovpak-csoport felszámolása mégsem sikerült. Bár érkező veszteségeket szenvedtek, a hátrahagyott nehéz harcanyag és járművek nagyon hiányoztak, a főerők kivonták magukat a bekerítésből. A németek — most, hogy az osztag vonatanyaga kezükbe került — azt jelentették ki, hogy a fő céljuk eredetileg is a partizánok járműveinek és nehéz fegyvereinek megszerzése volt. A fasiszták megelégedtek ezzel a látszatsikerrel, s óvakodtak attól, hogy a visszavonuló osztagot az erdőbe is kövessék. „A szétvert partizánok megsemmisítésére nem vetnek külön súlyt” — írja az egyik magyar jelentés. Egy másik irat azt teszi szóvá, hogy a német támadás „lassú és nem elég erélyes, így a gyűrűből kiszabaduló partizánok újra csoportosulnak”.⁷²

Kovpak harcossai a nagy német nyomás elől észak felé, Babina—Jama irányába tértek ki. Augusztus 1-én a légi felderítés az erők zömét a Zonha völgytől északra, a Czornohorec gerince mentén találta. Kisebb csoportok voltak még a Czepeli 798-as magassági ponttól délre és Pod—Dobczanka körzetében.⁷³

A magyar katonai vezetésnek gondot okozott az is, hogy a harcok során szétszóródott kisebb partizán csoportok a zöm erőit keresve magyar területre léptek. Július 31-én a Rafajlovát környező erdőkben bukkant fel egy ilyen csoport, amely a 3. hegyi és a 3. határvadász zászlóaljak körzetében átszivárgott a határon. Másnap éjjel ugyancsak a 3. hegyi zászlóalj egy szakasza ütközött meg egy „erősebb támadó partizánegységgel”, s azokat „heves tűz- és közelharcban” visszadobta. A magyar határon ettől eltekintve csend és békeség volt. A jelentésekben egyre gyakrabban térnek vissza a sokatmondó „helyzet enyhült, az arcvonalon nyugalom van” mondatok.⁷⁴

Kovpak partizánosztaga augusztus elején mintegy 15—20 km-re eltávolodott a magyar határtól és a Javornik bérceiről a Sevka hegység vidékére vonult. Innen a Szinyicska hegyre folytatta az előrenyomulást. Jaremese mellett súlyos és győzelmes harcot vívott a 26. SS ezred részeivel és egy német hegyivadász alakulattal. Krüger náci tábornok azonban egyre követte az osztagot, nem akarta elengedni a zsákmányt.

⁷¹ HIL VKF július 31. 5501. A 8. hv. ddr. jelentése 9.15-kor és augusztus 1-én 13 órakor. Itt jegyzem meg, hogy a németeket felkérték a propagandaanyag magyar vonatkozású részének kiadására.

⁷² HIL VKF július 31. 5501. A 8. hv. ddr. jelentései 9.15 és 18 órakor.

⁷³ HIL VKF augusztus 1. 5501. A 8. hv. ddr. jelentése 18 órakor. Egy másik jelentés szerint a partizánok zöme a Javornik 1467-es és 1367-es magassági pontok területén volt.

⁷⁴ HIL VKF július 31. 5501. A 8. hv. ddr. jelentése 9.15-kor és augusztus 1-én 8 órai jelentés.

A német generális erőssége a hegyi harc ismerete volt, Kovpak viszont a partizánháború taktikájában volt felülmúlhatatlan.

Az erőviszonyok és a körülmények a németeknek kedveztek. A fasiszták eddig csapataiknak harmadát vagy negyedét vetették be a harcokba, s nagy tartalékokkal rendelkeztek. Gépesített alakulataikat mindig a várható veszély irányába mozgatták. Katonáik frissek, pihentek voltak. Felderítésük révén meggyőződtek a partizánok erejéről, a hegyi terepen eleve következették mozgásuk irányára, terveikre, szándékaikra. Így a katonáikat időben át tudták csoportosítani, gyűrűt gyűrű után képezve. A partizánoknak 13 alkalommal kellett kitörni a bekerítésből. A németek ügyesen kihasználták azt a lehetőséget, hogy ők voltak az utak birtokában. Krüger joggal gondolta, hogy Kovpak osztagának előbbutóbb ki kell jönnie a hegyekből, s ennek megfelelően nagy erőket hagyott a későbbi összecsapásra. A Kovpak-osztagot mozgó partizánegységnek ismertük meg. Taktikájuk lényege a szabad, maguk választotta mozgó manőverező harcmodor volt. Ezt viszont a Kárpátok magas hegyei és szűk völgyei kedvezőtlenül befolyásolták. A mozgás szempontjából fontos utak, vasutak, városok, magaslatok azonban német kézen voltak. Egy csomó természeti feltétel tehát eleve korlátot szabott tevékenységüknek. A parancsnokok látták, hogy a harcosok ereje kimerült, s ha nem igyekeznek szabadulni a számukra hátrányos körülményekből, a pusztulás veszélyének teszik ki az osztagot.

Az észak felé húzódó partizánok hamarosan új gyűrűben találták magukat. Balra tőlük a Bisztrica völgyében a Rafajlova Nadvorna szakaszon erős német csoportosítás állt. Délről Dovha—Babiny Pohár—Gorgan—Sennik—Prutec völgy—Tartarov vonalat érték el az üldöző erők. Keletről a Tartarov—Prut völgy—Dora vonalon sorakozott fel az ellenség.⁷⁵

Minden jel arra mutatott, hogy a partizánokat az északkeleti síkságra akarják kiszorítani. A partizánecsoport vezetői sokat gondolkodtak azon, hogyan mentsék ki embereiket a nehéz helyzetből. Végül elfogadták azt a javaslatot, hogy az egységet 6—8 részre osztva a szélrózsa minden irányába útnak kell indítani. A csoportoknak jóval távolabb, egy meghatározott időben és helyen újra egyesülniük kellett. A terv megvalósítását most azonban még korainak tartották.

A partizánosztag a Szinyicska hegy elhagyása után egyre nagyobb nehézségek között folytatta útját. A sebesültek hordágyait bajtársaik cipelték. Az emberek háton vitték a fegyvert, lőszert, robbanóanyagot és más felszerelést. A csoport mozgása rendkívül megnehezedett, lelassult. Ezekben a kritikus órákban végre sikerült rádiókapcsolatot teremteniük Moszkvával, s jelentették a feladat végrehajtását. Nehéz helyzetüket látva, a felsőbb parancsnokság teljesen szabad kezét adott számukra a cselekvésre.

Kovpak tábornok ekkor merész elhatározásra jutott. Az augusztus 2-ről 3-ra virradó éjjel osztagát a legnagyobb csendben kivonta a Sevkatól északra eső területéről. A németek másnap sehol sem tudták felfedezni a csoportot. A zöm 4-én éjszaka megközelítette a hegyek alján fekvő Gyeljatín városát, s mint a tomboló nyári zivatar alázdult a hegyről a völgybe. A támadás hajnali 3 órakor indult meg, s a harc több órán át tartott. A partizánok kézbekerítették a Prut hidat, s megkezdték az átkelést a folyó keleti partjára. A harcok során felrobban-

⁷⁵ HIL VKF augusztus 1. 5501. A 8. hv. ddr. jelentése 13 órakor.

tották a viaduktot és a város két másik hídját, köztük azt is, amelyen átvonultak a túlsó oldalra.⁷⁶ Sztétverték Krüger tábornok vezérkari törzset és az azt védő századot. A náci generális éjszaka, gépkocsin futott el a városból.

Az egykori magyar jelentések is arról tesznek számot, hogy „a németek súlyos veszteséget szenvedtek” a gyeljatini harcok során. Egy magyar felderítőgép pilótája, aki augusztus 4-én 9 óra 40 perckor a harcterület fölött elrepült, a következőket látta. „Gyeljatin délkeleti és északkeleti kijáratánál emberi és állati hullák és országos jármű roncsok hevernek. Gyeljatinban, és annak északi kijárata környékén erős utcai harcok folynak. A repülőgépre 2 cm-es légvédelmi gépágyúval lőttek.”⁷⁷

A Gyeljatint rohammal elfoglaló partizánoknak — a portya során talán most először — nem volt lehetőségük arra, hogy felderítést végezzenek, hogy a támadást megelőzően átjussanak a Prut túlsó felére. Eddig sohasem érhette őket váratlan meglepetés, hiszen portyázó embereik kirajzottak minden irányba, s 15—20 km-es körzetben pontosan kitapogatták az ellenség erőit, megfigyelték mozgását, jelentették szándékait. Gyeljatinnál erre nem volt mód, s ezért a csoportnak súlyos árat kellett fizetnie. Most harcból nyomban harcba kellett menniük. A véletlen szeszélye folytán éppen az időben volt úton egy 100 gépkocsival szállított német ezred Kolomijából Gyeljatin felé, amikor ott megkezdődött a küzdelem. A harcizajra a város előtt 3 km-re megálltak, és rejtetten tüzelőállásba vonultak.⁷⁸

A partizánok közül Rudnyev tábornok vonult át elsőnek egy kisebb csoport élén a hídon, s anélkül, hogy harchoz készültek, vagy felfejlődtek volna, elérték az elhagyott gépkocsioszlopot. Mikor a németek felocsúdtak meglepetésükből, gyilkos tüzet zúdítottak a partizánokra. Az ott levők egy része elpusztult, másik része kitért a harc elől.

Mint említettem, Gyeljatinnban több órán át tombolt a küzdelem. A partizánok zúzva-pusztítva verekedték át magukat a palack nyakát jelentő Prut hídra. A túlsó partot rendezetlenül, fáradtan, kisebb csoportokra szakadva érték el. Az utolsó kötelék 10 órakor vonult át a hídon, s azt csak ezután lehetett felrobbantani. A Prut túlsó partjára átkelt partizánok arra kényszerültek, hogy egy számukra hátrányos és áttekinthetetlen helyzetben, kisebb csoportokban, menetből ütközzenek meg egy védőállást foglalt erős német ezreddel. „Az ezáltal előállott helyzet osztagunk parancsnokságát teljesen váratlanul érte” — olvasható a partizáncsoport naplójában.⁷⁹

Amikor a Kovpakkal tartó csoport átvonult a folyón és elérte a harc színvonalát, géppuska és aknavető tüzet kapott. Ez elől balfelé, a Rahuv hegy irányába tértek ki. Rudnyev közben emberei egy részével elfoglalta Bjelij-Oszlav falut. A pruti átvonulást fedező Versigora mintegy 400 fővel súlyos harcok után teljesen elszakadt a főerőktől.

A kuszált helyzetet nemcsak a partizánok, a németek se tudták áttekinteni. Jól példázza ezt az a jelentés, amelyet az arcvonalban levő Krüger rendőr tábornok „helyett és annak nevében” egy Nadvornán levő alezredes adott a magyar parancsnokságnak. „A német erők súlyos

⁷⁶ HIL VKF augusztus 4. 5501. Az 1. rep. ho. jelentése 12.30-kor és a 8. hv. ddr. jelentése 8 órakor.

⁷⁷ HIL VKF augusztus 4. 5501. Az 1. rep. ho. jelentése és a 8. hv. ddr. jelentése 18 órakor.

⁷⁸ Versigora: i. m. 2. köt. 258. o. A továbbiakat is Versigora nyomán idézem.

⁷⁹ Uo. 272. o.

harcokban kiszorították a partizánokat Gyeljatintól délkeleti irányba. Bjelij-Oszlav felé. Jelenleg is harcban vannak velük, azonban pontos és hivatalos jelentések a harcok állásáról nincsenek. Tény az, hogy Gyeljatintól Bjelij-Oszlavba vezető út mindkét oldalra német csapatokkal van megszállva, és a partizánok a nyomás elől a német csapatoktól délkeletre, az út mindkét oldalán levő erdőségekbe igyekeznek kitérni”⁸⁰ — hangzott a jelentés.

A fasiszták úgy vélték, hogy a szétvert osztag maradványai a kolomijai olajkútak felé, vagy délkeletnek, a román határ irányába fognak húzódni. A kolomijai részeken máris intézkedtek egy újabb gyűrű létrehozására. „Kolomija irányába megkerülve, a partizánokat ismét körülfogják.” „A németek a partizánok körül több záróvonalat alkottak” — idézek egy-egy mondatot az e napokban kelt jelentésekből.⁸¹

A magyarok részéről az augusztus 3-án és 4-én lezajlott eseményekbe csak a légi erő avatkozott be. 3-án repülői több hullámban rajnyi erővel támadást intéztek a Sevka hegy ellen. Erről az akcióról a következő tájékoztatást adta a felső-tiszai harccsoport. „Ma reggel a 4. közelfelderítő század hajtott végre igen eredményes bombatámadást a ... partizán zömre. A partizán parancsnokság harcálláspontját is szétrombolták. A tegnapi és mai bombázás következtében a partizánok észak felé visszavonulnak” — olvasható a jelentésben.⁸² Erről az „igen eredményes” bombázásról elmondhatjuk, hogy a partizánok által éjszaka elhagyott Sevka hegyet érte. Kovpak leírja, hogy a partizánok „jót nevettek, amikor augusztus 3-án látták, hogy szórják a bombákat az üres Sevkarára”.⁸³ Nos, így fest a háború a valóságban és a jelentésekben.

A magyar repülők a gyeljatini harcok idején rendszeres felderítéseket végeztek. Tapasztalataikat a németekkel is közölték. A náci bombázási feladatokat, pontos célok ismerete hiányában, nem tudtak adni számukra. Az augusztus 4-i esti légi felderítés pl. a következőket tartalmazta: „Gyeljatin és Bjelij-Oszlav közötti úton 2 db elégett gépkocsi. Az úttól északkeletre sok állati hulla fekszik. Bjelij-Oszlav községben kb. 400 fő szétszórtan fekszik, valószínűleg pihenőben táborozik. Az észlelt csapat nagyobb részének öltözete szürke nadrág és fehér ing. Kb. egyharmad részének német egyenruhája volt.”⁸⁴ A felderítés Gyeljatintól környékén jelentősebb német csapatmozgást is észlelt.

A harcok befejeződését mutatja, hogy a gyeljatini ütközet után megkezdték a mozgósított magyar alakulatok visszaszállítását helyőrségeikbe. Augusztus 6-án már a repülőerők is befejezték tevékenységüket. Visszatért állomáshelyére az ungvári csendőr tanzászlóalj is. Csupán a határvadász őrsöket hagyták meg feltöltött állományon.⁸⁵

A gyeljatini harcok során súlyos veszteségek érték Kovpak partizán-csoportját. Elvesztett az 1200 fős osztag mintegy egyharmada, nehézfegy-

⁸⁰ HIL VKF augusztus 4. 5501. A 8. hv. ddr. jelentése 18 óraker. Az itt említettekkel ellentétben a partizánok zöme észak felé húzódtott.

⁸¹ HIL VKF augusztus 4. 5501. A 8. hv. ddr. jelentése 18 óraker és az 1. rep. ho. jelentése uo. augusztus 5-én 11.40-kor.

⁸² HIL VKF augusztus 3. 5501. A hv. ddr. jelentése 12 óraker és uo. augusztus 4-én az 1. rep. ho. jelentése.

⁸³ Kovpak: i. m. 145. o.

⁸⁴ HIL VKF augusztus 4. 5501. Az 1. rep. ho. jelentése 12.30-kor. A körülmények arra utalnak, hogy a jelentésben leírt kb. 400 fő a partizánokhoz tartozott.

⁸⁵ Uo. és augusztus 4. 5501. A 8. hv. ddr. jelentése 8 óraker, valamint HM 1943. augusztus 10. Eln. 20. oszt. 114546. A kassai csendőr kerület jelentése a HM-hez.

verei, maradék járművei. Mintha csak végzetszerűen beteljesedett volna a dal, amelyet a partizánok a nehéz kárpáti harcok alatt Kovpakról költöttek.

„Ahol a Pripjaty, s Prut vize szalad
Vezette át sztyeppén csapatát,
Hogy a Kárpátok két bércé alatt
Megvívja majd az utolsó csatát.”

Az ütközet után a németek egy partizántábornok holttestét is megtalálták. Erről a következő jelentést adták ki. „A gyeljatin harcokban tegnap elesett a partizáncsoport parancsnoka, Kovpak vezérőrnagy is. Személyazonosságát kétségtelenül megállapították.” A fasiszták kezei közé került tábornok holtteste azonban nem Kovpaké, hanem Rudnyev komisszáré volt, aki hősi halált halt az egyenlőtlen küzdelemben. A németek azonban hamarosan rájöttek a tévedésre és megcáfolták a csoportparancsnok halálhírét.⁸⁶

A harcok során súlyos veszteségeket szenvedtek a német fasiszták is. A partizáncsoport — utólagos számítás szerint — a gyeljatin ütközetben megsemmisített 502 ellenséges katonát, 85 gépkocsit, 2 harckocsit, 3 motorkerékpárt, 2 kerékpárt, 2 katonai raktárt, 1 garázst, 1 vasútállomást, 1 vasúti szerelvényt és 5 hidat. Ezenkívül nagy mennyiségű fegyver és lőszert is zsákmányolt.⁸⁷

A németek Bjelij-Oszlav és Luczki községek között még augusztus 5-én is harcot folytattak egy kisebb partizáncsoporttal. A főerőket a Lucki—Jablonov műúttól északra, a 688-as magassági pont környékén vélték. A gyülekező partizánok zöme azonban ettől jó néhány kilométerre északabbra volt. A Bjelij-Oszlav környéki útvonalon 5 zászlóalj leste a partizánok felbukkanását. Valójában a fasiszták is bizonytalanságban voltak. „A helyzetről a németek sincsenek teljesen tájékozva, egyelőre további felderítést kérnek” — közölte a magyar repülőhadosztály a vezérkarral.⁸⁸

A szétszórt partizánegység egyes részei a helyi lakosság segítségével keresték az utat egymáshoz. A Potok Czarnyban, a Fekete patak nevű dűlőrészben, Bjelij-Oszlavlól északkeletre 5 km-re, Kovpak vezetése alatt egy nagyobb csoport verődött össze. A partizánok két napig csendben lapulva próbálták félrevezetni a fasisztákat. Egy augusztus 6-i magyar jelentés arról ír, hogy a „partizánok pontos helye a németek által ismeretlen. A Gyeljatin ellen intézett támadás után kb. 800 partizán bizonytalan irányba menekült el. Felkutatásuk folyamatban, eddig eredmény nélkül”⁸⁹ — jelentette a határvasdász dandár.

A partizánosztag vezetői elfogadták azt a javaslatot, hogy a sokszoros német gyűrűből kisebb csoportokra oszolva próbáljanak kitörni. Felosztották a készleteket, a törzs kidolgozta az egyes részek útvonalait, megadta a feladatokat, az újra egyesülés helyét és időpontját. A sebesülteket — megfelelő egészségügyi személyzet hátrahagyásával — a környező falvakban helyezték el. Így érkezett el augusztus 6-a, amikor a

⁸⁶ HIL VKF augusztus 6. 5501. A 8. hv. ddr. jelentése 9.50-kor.

⁸⁷ *Versigora*: i. m. 2. köt. 272. o.

⁸⁸ HIL VKF augusztus 5. 5501. Az 1. rep. ho. jelentése 11.40-kor.

⁸⁹ HIL VKF augusztus 6. 5501. A 8. hv. ddr. jelentése 9.50-kor.

6 csoport búcsút vett egymástól, s elindult, hogy teljesítse a kapott parancsokat.⁹⁰

Könnyen megérthetjük, hogy a száz csatát látott, másfél-két éve együtt harcoló, az elvtársi és baráti kapcsolatok ezernyi szálával összefűzött partizánok nehéz szívvel köszöntek el egymástól. Bár nem mondták ki, de egy kicsit a Kovpak-osztagtól is búcsúztak, amely oly közel állt hozzájuk, amely annyira a szívükhöz nőtt. Ez a partizáncsoport az ellenség megszállta területen tett 10 000 km-es portyájával örökre beírta nevét nemcsak a szovjet nép felszabadító háborújának történetébe, hanem az egyetemes hadtörténetbe is. A Kovpak-osztag a harcokkal teli 26 hónap alatt megsemmisített 18 000 hitleristát, kisiklatott 62 vasúti szerelvényt, felrobbantott 256 hidat, tönkretett 96 raktárt, 50 000 tonna ásványolajat, 200 km-nyi távíró- és távbeszélő-vezetéket, 50 hírközpontot. Megsemmisített 500 gépkocsit, 20 harckocsit és páncélgépkocsit és még sok-sok más harci eszközt.⁹¹

Amit tettek, az maga a történelem volt. Mindeddig nem volt példa arra, hogy egy partizánosztag ilyen hosszú ideig, s ilyen mélyen hatolt volna be az ellenséges front mögé. Mikor a Kárpátokban tevékenykedtek, az arcvonal 1000 km-re volt tőlük. Ezt a számot talán a Budapest—Köln távolság említése szemléletesebbé teszi.

Kovpak tábornok két alkalommal kapta meg a Szovjetunió Hőse címet. Rudnyev vezérőrnagyot ez a magas kitüntetés csak halálában tisztelhetette meg. Túlzás nélkül állíthatjuk azonban, hogy a hősi megnevezést nemcsak a parancsnokok, hanem az osztag minden tagja megérdemli.

A kárpáti portya napjaiban folyt a második világháború történetében oly fontos szerepet játszó kurszki csata. A szovjet partizánok a harcok idején nagy segítséget adtak a fronton küzdő testvéreiknek. Főparancsnokáguk utasításai nyomán pl. egyetlen éjszaka, augusztus 4-én, a gyljatini csata idején, a leningrádi, belorusz és ukrán partizánok 36 000 robbantást hajtottak végre a németek vasútvonalain.⁹² A Kovpak-csoport akciói is beillettek ezekbe a központi tervekbe.

Nem lehet eléggé értékelni annak a ténynek erkölcsi, politikai erejét, hogy a fasiszták a küzdő csapatok mögött 1000 kilométerre a válogatott SS ezredek sorát voltak kénytelenek bevetni másfélezer hazafi ellen. Hát elveszthette-e a hitét a győzelemben az az ukrán paraszt, akinek faluján órákon át vonultak át a partizánok osztagai? Vajon mit gondolhatott a győzelemről az a német tiszt és tábornok, akinek a magyar határ mentén, a „békés hátországba” is százszámra hullottak a katonái? Az ember nehezen talál szavakat, hogy a brjanszki partizánok teljesítményeit megfelelően értékelni tudja.

A kárpáti portya során azonban történtek hibák is. Hiba volt mindenekelőtt az osztag alkalmazása ezen a terepen. Bebizonyosodott, hogy a sztyepei harcra kiválóan alkalmas, gyorsan mozgó különítmények nem használhatók eredményesen az úttalan hegyes-erdős terepen.⁹³ Itt

⁹⁰ *Vesigora*: i. m. 2. köt. 273. o. Itt kell megjegyeznünk, hogy az osztag zöme 1943. október 15-ig szerencsésen megérkezett, a zhitomiri területre, a gyülekezés helyéül kiszemelt Kis-Gorodnyica nevű helységbe.

⁹¹ *Gyeborin*: i. m. 338. o.

⁹² Uo. 336. o.

⁹³ *Vesigora*: i. m. 2. köt. 231. oldalán írja: Az ellenség „nem minden ok nélkül vélte úgy, hogy ez a jól felkészült, és a sztyepei-erdei harcokban nagy gyakorlattal rendelkező osztag, a hegyek között elveszti harci lehetőségeinek nagy részét”.

pl. a helyi erőforrások nem fedezték ezrekre menő tömegek ellátását. A hegyekben az utak, folyók, hágók és völgyek mindannyi reteszállást képeznek. Fontos terepszakaszok könnyen lezárhatók, s a természet támasztotta akadályok megkerülése nehéz, vagy egyenesen lehetetlen. Aki egyszer besétál ebbe a csapdába, nem játszhat kedvére az idő és tér tényezőjével. Számításba kellett vennie, hogy az ellenfél is adhat fel olyan lépést, amelyek számukra kedvezőtlenek, s mégis kikerülhetetlenek.

A Kárpátok bérci között kiömlött vér mégsem hullt hiába, a hozott áldozatok nem voltak feleslegesek. Ahol a partizánok elvonultak, harcoltak, tevékenykedtek, ott tömegesen keltek fel a nép fiai.

1943 augusztus végén pl. arról panaszkodik a magyar Államvédelmi Központ, hogy az itt élő lengyel és ukrán lakosság „dacára a velük szemben életbe léptetett igen szigorú német rendszabályoknak”, állandóan újabb és újabb partizáncsoportokat képez. „Kelet-Galíciában a partizánmozgalmak Kovpakkal lezárva nincsenek”⁹⁴ — olvasható a jelentésben, s talán ebben foglalható össze a 22 hősi nap harcainak lényege. A mag, amelyet a brjanszki hősök vére és verejteke öntözött, a későbbiek során dús termést hozott. A felszabadulásig hátra levő egy esztendő alatt a Kárpátok vidékének népe — ukránok, huculok, magyarok, ruszínok és lengyelek — hősi harcok során bizonyította be, hogy méltó követőivé vált a legendás hírű Kovpak-osztagnak

⁹⁴ HIL VKF augusztus 30. 5777. Az Államvédelmi Központ átirata.